

ISTORIE

PAUL LENDVAI s-a născut la Budapesta pe data de 24 august 1929. A părăsit Ungaria natală după Revoluția din 1956 și a devenit unul dintre ziaristii și scriitorii politici de vârf ai Europei. Corespondent la *Financial Times* timp de 22 de ani, Paul Lendvai a scris zece cărți despre istoria central și est-europeană, publicate în engleză și germană, franceză și maghiară. I s-au decernat premii prestigioase. Între 1982 și 1987, a fost redactor-șef pentru Europa Centrală și de Est la postul de televiziune ORF, iar între 1987 și 1998, director la Radio Austria International.

Actualmente, este coeditor și redactor-șef al revistei *Europäische Rundschau*.

Principalele scrieri:

Der rote Balkan (cu un capitol despre România), 1969; *Antisemitismus ohne Juden – Entwicklungen und Tendenzen in Osteuropa* (cu un capitol despre România), 1972; *Der Medienkrieg*, 1981; *Aufschwarzen Listen. Erlebnisse eines Mitteleuropäers*, 1996. *Die Ungarn*, apărută în 1999, a cunoscut patru ediții, fiind publicată deja în traducere maghiară, cehă și engleză.

Redactori: Daniela Ștefănescu, S. Skultéty
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Carmen Botoșaru, Cristina Jelescu, Elena Stuparu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Proeditură și Tipografie

Paul Lendvai
Die Ungarn. Eine tausendjährige Geschichte.
© Paul Lendvai, 2010
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2001, 2007, 2013, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LENDVAI, PAUL

Ungurii: timp de un mileniu învingători în înfrângeri/Paul Lendvai;
trad.: Maria Nastasia și Ion Nastasia. – Ed. a 3-a. – București: Humanitas, 2013
Bibliogr.

ISBN 978-973-50-3963-9

I. Nastasia, Maria (trad.)

II. Nastasia, Ion (trad.)

94(439)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

*În amintirea tatălui meu, dr. Andor Lendvai
(născut la Košice, atunci Ungaria,
azi Slovacia),
și a mamei mele, Edith Lendvai,
(născută la Ocna de Jos,
atunci Transilvania, Ungaria,
azi România)*

Introducere

Existența și chiar supraviețuirea poporului ungar și a statului său național în bazinul Carpaților sunt un miracol al istoriei europene. Cu greu se poate găsi o națiune a cărei imagine de-a lungul veacurilor și al epocilor să fie învăluită de atâtea și de așa de contradictorii clișee cum este cea a maghiarilor. Cum se face că niște „canibali mâncători de copii“ și niște „huni însetați de sânge“ au devenit apărători ai Occidentului creștin și luptători eroici pentru libertate împotriva mongolilor, turcilor și rușilor? Cine au fost „barbarii asiatici“ care în incursiunile lor de pradă răspândiseră spaimă și oroare din Elveția până în Franța, din Germania până în Italia și care totuși, ca ultime valuri migratoare dinspre Asia, nu au dispărut de pe scena istoriei?

Patria lor originară, obârșia lor și rădăcinile limbii lor, cauzele migrării și așezării lor pe alte meleaguri sunt controversate și în ziua de azi. Însă faptul că în Europa maghiarii — abstracție făcând de albanezi [și de basci — *n.ed.*] — formează poporul cel mai solitar, cu o limbă și o istorie unice în felul lor, cu greu poate fi pus la îndoială. Arthur Koestler, care visa în ungurește, dar își scria cărțile în nemțește, mai târziu în englezește, a spus odată: „Poate că prin această singurătate excepțională se explică intensitatea ciudată a existenței sale. A fi ungar este o nevroză colectivă.“

De la descălecatul de pe la 896, această singurătate cu multele ei fațete a rămas factorul determinant în istoria ungară. Spaima pe care o inspiră moartea lentă a unei mici națiuni, rarefierea rândurilor ungarimii și efectul războaielor pierdute tradus prin amputarea forțată a unor întregi grupuri umane (fiecare al treilea etnic maghiar trăiește în străinătate) constituie explicația de fond a faptului că imaginile funebre abundă în poezie și în proză.

Poveștile, legendele și tradițiile populare au acoperit sau au deformat realitățile. În același timp, aceste mituri au creat însă istoria din acest spațiu și au marcat conceptul de națiune. Sub coroana lui Ștefan, percepută ca simbol al așa-zisei „națiuni politice“, și-a făcut loc un

anumit raport între băștinași și cuceritori, între cei veniți din alte părți și cei dislocați din mediul lor existențial: un raport foarte schimbător, încununat uneori de succese strălucite, marcat de multe ori de conflicte tragice. Jocul dintre deschidere și închistare, dintre cosmopolitism și naționalism, dintre sentimentul singurătății și conștiința misiunii istorice, dintre spaima de moarte și cutezanța de a se opune puternicilor vremii și-a găsit o oglindire impresionantă în avaturile culturii și istoriei Ungariei. Un lung lanț de înfrângeri fatale a întărit sentimentul de popor trădat („Suntem cel mai părăsit dintre toate popoarele pământului“, a spus poetul național Petőfi) și a făcut ca pesimismul în fața vieții să prindă rădăcini în aproape toate generațiile maghiarimii. Pustiirile suferite de țara pe care Occidentul a lăsat-o în repetate rânduri de izbeliște în timpul năvălirii mongole din 1241, catastrofa de la Mohács din 1526 urmată de un secol și jumătate de ocupație turcească, momentul 1848/49, când lupta pentru libertate a fost înăbușită de armatele unite ale Habsburgilor și ale țarului Rusiei, distrugerea Ungariei istorice prin dictatul de la Trianon din 1920, cele patru decenii de dominație sovietică și de comunism după al Doilea Război Mondial împreună cu reprimarea sângeroasă a răscoalei din octombrie 1956 au fost catastrofe care au acutizat în permanență conștiința de popor părăsit. Cine ar putea să conteste însă vreodată incredibila capacitate de a rezista și desăvârșita artă de a supraviețui a acestui popor?

În ciuda faptului că țara a fost împărțită în trei și în ciuda secolelor de dominație străină, ungurii au fost capabili să-și păstreze identitatea națională. Dragostea fierbinte de patrie a fost aceea care le-a dat forța ca, strânși între germani și slavi, lipsiți de rude și izolați de restul lumii prin „zidul chinezesc“ al limbii lor, să supraviețuiască și să treacă de catastrofe. Una dintre cheile pentru înțelegerea ascensiunii și prăbușirii Ungariei, de la descălecat până la sfârșitul Primului Război Mondial, dar și pentru înțelegerea succesiunii precipitate a răsturnărilor de situație dintre 1920 și 1990, o furnizează învățăturile din jurul anului 1030 (redactate probabil de un preot german) ale primului rege creștin din dinastia de Árpád, Ștefan cel Sfânt, către fiul său:

Imperiul Roman a dobândit o importanță așa de mare mai ales datorită faptului că între hotarele lui se strâneau numeroși nobili și înțelepți din diferite țări, și principii lui au devenit așa de glorioși și așa de puternici datorită aceluiași fapt. [...] Venind din diferite țări și provincii, coloniștii aduc cu ei diferite limbi și obiceiuri, diferite lucruri și arme folositoare, care împodobesc și aureolează Curtea regelui, dar în puterile străine bagă

groaza. O țară care are limbă numai de un fel și obiceiuri numai de un fel este slabă și neputincioasă. De aceea, fiul meu, îți poruncesc să te întâlnești cu ei și să te porți cuviincios cu ei, pentru ca lor să le fie mai plăcut a zăbovi la tine decât altunde, căci de vei distruge cele construite de mine, de vei împrăștia cele adunate de mine, atunci, fără îndoială, stăpânirea ta de mare pagubă va avea parte.

Astfel, încă din secolul al XI-lea, la invitația dinastiei, au venit germani în Ungaria de Sus și în Transilvania. De-a lungul secolelor, ungrimea a absorbit, ca să zicem așa, nu numai popoarele nomade ca, de pildă, pecenegii și cumanii, ci și nemți și slovaci, români și croați, sârbi și evrei. Unul dintre cele mai uluitoare fapte ale istoriei ungare — mai târziu minimalizat sau pur și simplu trecut sub tăcere de istoriografi naționaliști — este acela că făuritorii mitului național, mult cântații eroi ai războaielor cu turcii, conducătorii politici și militari ai luptei pentru libertate împotriva Habsburgilor, unele figuri proeminente ale literaturii și științei au fost, în întregime sau parțial, de origine germană sau croată, slovacă, română sau sârbă. În vremea împăratului Iosif II, maghiarii de-abia formau o treime din populația de-atunci a Ungariei, dar până în 1910 au atins o pondere de 54,5 la sută, ceea ce, fără îndoială, înseamnă că putem vorbi de o dinamică de-a dreptul senzațională a asimilării lingvistice și politice în vechea Ungarie. Potrivit datelor statistice, numărul germanilor proaspăt convertiți la ungarism depășea 600 000, iar cel al slovacilor asimilați și al evreilor deveniți maghiari pare să fi fost de peste o jumătate de milion, respectiv de circa 700 000. În general, se apreciază că, încă înainte de Primul Război Mondial, ponderea germanilor, slavilor și evreilor asimilați reprezenta mai mult de un sfert din maghiarimea certificată statistic.

Ideea ungurescă de stat, inclusiv presiunea asupra naționalităților făcută sub semnul unei viziuni total nerealiste despre rolul viitor al unui mare imperiu al coroanei lui Ștefan în spațiul dunărean, nu avea un caracter rasist, ci unul exclusiv cultural. Orice om care se declara ungar avea aceleași șanse de a promova. În aceasta a constat, desigur, și șansa acelor evrei care ca unguri evrei s-au identificat încă din timpul revoluției de la 1848 cu mișcarea națională maghiară și în deceniile următoare cu limba și cultura maghiară. Pe de altă parte, Ungaria avea nevoie de oameni loiali, care să mărească ponderea elementului unguresc în interiorul provinciilor coroanei lui Ștefan și în același timp să fie gata (împreună cu germanii și cu grecii) să preia în domeniile economiei și finanțelor, precum și în profesiunile

intelectuale munca pe care nobilimea mică și mijlocie o refuza în permanență. Raportul unic în felul lui dintre evrei și maghiari a marcat revirimentul economic și cultural din deceniile de după compromisul cu Austria.

Destinul evreimii dispuse să se lase asimilată ține de capitolele cele mai strălucite și apoi, în perioada interbelică, mai ales după ocupația germană din 1944/45, de capitolele cele mai întunecate ale istoriei ungare. A fost una dintre consecințele absurde și totuși logice ale legislației antievreiești promovate de stat faptul că multe dintre marile talente, printre care opt laureați ai Premiului Nobel, și-au reputat nu în patria lor, ci mai ales în Marea Britanie sau Statele Unite succesele lor deschizătoare de drumuri noi în știință și artă, în finanțe și industrie.

După căsătoria în anul 996 a lui Ștefan cu prințesa bavareză Gisela, sora viitorului împărat Henric II, raportul dintre unguri și germani a fost și el în unele privințe un unicat. La Curtea primului rege al Ungariei, preoții, cavalerii și nobilii germani veniți în suita Giselei au jucat un rol de prim-plan, iar regele visa la instituțiile germanice ca la niște modele. Succesorii săi din dinastia arpădiană au încurajat și ei sistematic formarea de mari colonii germane, ceea ce l-a făcut pe un istoric maghiar din secolul al XIX-lea să spună: „Ungurii au creat statul; germanii, orașele.“ Sentimentele stratului conducător maghiar oscilau între admirație fără rezerve și neîncredere profund înrădăcinată.

Orașele libere regale dominate de burghezia germană au rămas neatinsse de războaiele cu turcii. În timp ce regii unguri au implantat primele grupuri mari de germani în părțile de nord ale țării și pe sași în Transilvania, Habsburgii aduc în secolul al XVIII-lea coloniști mai ales în regiunile Bačka și Banat din sudul Ungariei. Privilegiile acordate cetățenilor germani au trezit suspiciuni în rândul ungarilor dezavantajați. Mai importantă din punct de vedere politic a fost însă mișcarea condusă la începutul secolului al XIX-lea de nobili și literați însuflețiți de sentimente naționale și desfășurată sub semnul păstrării și înnoirii limbii maghiare amenințate de germanizare. În multe familii ungurești se considera pe atunci că nu este de bonton să conversezi în limba maternă sau să aduci vorba despre poezii și romane ungurești. Poetul Károly Kisfaludi, care la început el însuși corespundase în germană cu fratele său și care a trebuit, ca să spunem așa, să reînvețe limba maternă, avertiza: „Poporul care nu posedă o limbă

maternă nici patrie nu are.“ În ajunul revoluției din anul 1848, scriitorul József Bajza a ținut o cuvântare înflăcărată la Academia de Științe din Budapesta:

Limba și cultura germană reprezintă un pericol pentru națiunea noastră. Ar trebui în sfârșit să ne venim în fire și să înțelegem că această modă ne duce la pierzanie și că în special prin pătrunderea limbii germane ni se pregătește sfârșitul. [...] Nu trebuie să-l urâm pe german, ci să ne ferim de el. [...] Eu nu sunt barbar și nu vreau să mă ridic împotriva civilizației. [...] Dar consider că este un păcat ca un popor să plătească civilizația cu propria lui existență.

Când, după pactul dualist cu Austria (1867), a apărut monarhia austro-ungară și Ungaria a obținut, pe cât a fost posibil atunci, o amplă autonomie, s-a mers repede și orbește pe drumul unei maghiarizări tot mai neînfrânate. Drept pentru care, Franz von Löher i-a atacat pe unguri cu un pamflet extrem de agresiv, în care le spunea că sunt „un popor fără cultură“, căci „câtă dezolare și pustietate se ascunde sub istoria milenară a maghiarilor! De ajutorat nu pot să-i ajute decât germanii din Ungaria, cu hărnicia și cultura lor.“

Această prăpastie dintre cooperare și conflict, dintre alianță și dezbinare, dintre comunitate de interese și năzuința spre o cale proprie a marcat din acel moment raporturile reciproce. Minoritatea germană, de peste o jumătate de milion, trăitoare în această parte a Ungariei, a devenit în cel de al Treilea Reich mai întâi o unealtă aparent privilegiată a regimului național-socialist, iar apoi, pe drumul spre catastrofa națiunii-mamă și a poporului și statului german, o victimă ca urmare a alungării a jumătate dintre germanii unguri și a nedreptei discriminări de decenii a minorității rămase în Ungaria.

Nu-i de mirare deci că în istoria milenară a maghiarilor se pun veșnic aceleași întrebări: „Cine este ungar?“ sau „Ce este un ungar?“ Răspunsurile n-au fost niciodată univoce și s-a și întâmplat ca, în funcție de perioadele de calm și cele tulburi din viața politică, unul și același istoric literar, citat adesea mai ales în spațiul lingvistic german, să-i laude o dată ditirambic pe mari scriitori și savanți maghiari, pentru ca după numai câțiva ani să-i excludă din rândurile ungarimii din cauza „rasei lor indezirabile“ și a „influenței lor nocive“ asupra națiunii. Că literații excluși sau blamați ca „antimaghiari“ au scris adesea într-o unguerească mai bună decât aceea a criticilor lor tendențioși este și aceasta una dintre trăsăturile paradoxale ale istoriei maghiare, ca și

faptul că în Ungaria rasismul în literatură și politică a fost reprezentat aproape întotdeauna de „figuri“ integral sau parțial „alogene“.

Acest lucru l-a semnalat deja Antal Szerb, autorul unei neîntrecute — până azi — *Istorie a literaturii maghiare*. El l-a luat ca exemplu pe celebrul general și poet Miklós (Nikolaus) conte Zrínyi. Croat din naștere, Zrínyi (spre deosebire de fratele său mai tânăr Péter, care i-a tradus în croată marile poezii) s-a declarat ungar. Szerb subliniază că, astfel, unul dintre cei mai mari eroi ai istoriei maghiare a demonstrat că naționalitatea este produsul unei atitudini, al unei voințe. El însuși a căzut victimă Holocaustului.

Cine mai știe azi că fără deschizătorii de drumuri unguri din epoca modernă nu ar exista poate nici bombă atomică, nici computer, nici Hollywood, că geniul maghiar, indiferent de originea etnică sau religioasă, a contribuit și el la scară mondială, adesea în chip decisiv, la dezvoltarea științei și artei, a economiei și industriei? Contradicția dintre genialele performanțe individuale și repetatele nereușite colective ale națiunii rămâne, de fapt, una dintre trăsăturile cele mai fascinante ale zbuciumatei istorii a poporului nomad de odinioară. Sunt deci ungurii, ca veșnic perdanți, fără speranță astăzi într-o unificare pașnică a națiunii-mamă cu treimea împărțiată a poporului sub stăpânire străină? Sau continuă ei totuși să facă figură de învingători în înfrângere, de victime și de artiști ai vieții, de romantici și de realiști? Scriitorul Tibor Déry a spus cândva, după înăbușirea revoluției din 1956: „Ce înseamnă a trăi ca maghiar? Înseamnă a glumi și a dansa pe deasupra catastrofelor.“

Într-un amestec de istorie concentrată, schițe biografice și povestiri din diverse medii sociale, încerc să-i familiarizez pe cititorii străini, neștiutori de maghiară, cu ungurii și cu vicisitudinile destinului acestora.

M-am născut ca ungar de origine evreiască și, prin cei patruzeci de ani petrecuți la Viena, am devenit austriac. În această calitate, sper să nu trebuiască să țin cont de vreun tabu și să-i pot descrie pe maghiari din perspectivă amicală, dar și critică.

„Niște barbari păgâni“ invadează Europa: mărturiile de la Sankt Gallen

Timp de o jumătate de secol, între 898 și 955, maghiarii au fost considerați un flagel al Europei. În aproximativ cincizeci de incursiuni de jaf și cotropire, au pustiit tot ce le-a stat în cale. Prădând, arzând și ucigând, cetele de călăreți au atacat landurile germane, dar și Italia de sud și regiuni întinse din Franța. Au prădat și au trecut prin foc și sabie printre altele Bremenul și Baselul, Orléans, Otranto. În primul rând ca mercenari în slujba unor principii europeni care se războiau între ei, ungurii și-au extins raidurile până la Marea Nordului și coasta Atlanticului. Au plecat călare o dată împotriva și apoi în folosul regelui italian Berengar, împotriva și apoi în ajutorul lui Arnulf al Bavariei, împotriva și apoi în apărarea intereselor Bizanțului.

Cântecul lui Roland îi numește „neam drăcesc“. Această veche epopee franceză îi menționează pe maghiari împreună cu hunii și saraizini, care lăsau un șuvoi de sânge pe oriunde treceau. Cronicarii relatează despre grozăvii nemaiauzite legate de care, firește, ei îi confundau adesea pe maghiari — sau unguri, cum i-au numit apoi — cu hunii. De fapt, cei mai mulți dintre acești grămăticici nu văzuseră niciodată un ungar. Ei nu făceau decât să redea istorisirii orale care, pe măsură ce creștea distanța în timp și spațiu, inspirau și mai multă groază și se mulțumeau să învinovățească nediferențiat și la grămadă. Astfel s-a format imaginea generală a unui „neam groaznic, înfiorător“ și a unor „monștri din Sciția, băutori de sânge și mâncători de oameni“. Cu această imagine, ei au răspândit pretutindeni numai spaimă și oroare.

Pentru urmașii năvălitorilor sunt, firește, de cel mai mare interes buna atestare documentară și relatările amănunțite despre o incursiune de pradă din 926. La scurt timp, trei cronicari au consemnat, în redactări realizate între 970 și 1075, un atac asupra mănăstirii Sankt Gallen și a împrejurimilor ei. „Barbarii păgâni“ străbătuseră fulgerător Bavaria și Suabia până la Bodensee (lacul Konstanz). Mănăstirii i-au provocat mari stricăciuni și au ucis o nobilă alemană, care cu zece ani înainte se claustrase într-o chilie: cuvioasa Wiborada a

fost omorâtă cu mai multe lovituri de topor și a intrat ca martiră în istoria bisericii. Călugăriță înzestrată mistic și slăvită pentru asceza ei evlavioasă, a fost canonizată de Papa Clement II în 1407. Este prima femeie trecută în rândul sfinților.

Ea îi prezisese abatelui din Sankt Gallen încă din primăvară data exactă când aveau să dea năvală cetele războinice din răsărit și-l îndemnase stăruitor să-și asigure din timp adăpost sieși, călugărilor și vistieriei bisericești, împreună cu prețioasa bibliotecă a mănăstirii. Zvonul despre apropierea amenințătoare a dușmanilor prindea din zi în zi tot mai multă consistență. Cu toate acestea, nu i s-a dat atenție decât atunci când poporul barbar a pustiit și ținutul de la Bodensee, a ucis un mare număr de oameni și a dat pradă focului toate satele și casele, se spune în *Vita Sanctae Wiboradae*¹. Abia atunci s-a dat ascultare prooacei. Oricum, în felul acesta s-au putut salva mulți oameni și multe cărți de valoare inestimabilă. Wiborada, ea însăși, nu s-a lăsat însă convinsă să fugă. A murit la 2 mai 926.

Viața și moartea Sfintei Wiborada, care este cinstită și ca protectoare a bibliotecilor, precum și cronicile călugărilor Ekkehart I, Ekkehart IV și Herimannus au continuat să stimuleze fantezia generațiilor de mai târziu. Sfânta inspiră până și în zilele noastre poeți și scriitori. Astfel, o scriitoare elvețiană, Doris Schifferli, a publicat în 1998 un roman având-o ca eroină pe Wiborada. Un medic maghiar, refugiat în Elveția după revoluția din 1956 și stabilit la Sankt Gallen, a editat în 1922 o publicație bilingvă despre istoria incursiunii maghiare din secolul al X-lea, publicație având ca obiect „străvechea relație, inițial încă războinică, astăzi pașnic prietenească dintre Ungaria și Sankt Gallen“.

Ziua morții Wiboradei continuă a fi comemorată la liturghie an de an. Astfel, a avut o profundă încărcătură simbolică gestul cardinalului maghiar József Mindszenty, care în 1972 a vizitat biblioteca episcopală chiar în ziua comemorativă și, ca primat al Ungariei, s-a semnat în cartea de aur rezervată oaspeților.

Interesul ungarilor în general și al istoricilor în particular este acaparat, firește, mai puțin de viața sfintei protectoare a mănăstirii și de episcopia Sankt Gallen de astăzi și mai mult de faptul că în bibliotecă se păstrează importante izvoare ale istoriei timpurii a poporului maghiar. Însemnările din cronici și mențiunile redactate „în stilul nou, amuzant“ ale cronicarului Ekkehart IV aduc, într-adevăr, lumină în întunericul acelei vremi. Ungurii sunt menționați de nouă ori în analele

alemane, întocmite de mai multe mâini în secolele al IX-lea și al X-lea, și chiar de cincisprezece ori în marile cronici de la Sankt Gallen.

În cronică lui Ekkehart se găsesc de altfel detalii despre întâmplări din 1 și 2 mai 926. Acest text face parte și astăzi din lectura obligatorie a școlărilor maghiari. Este singura relatare în care maghiarii nu apar numai ca niște monștri. Un martor ocular ne furnizează aici pentru prima dată o descriere amănunțită, veridică a moravurilor și obiceiurilor maghiarilor. Autorul era un „călugăr“ mai curând „simplu și mărginit, pe nume Heribald, ale cărui zicale și pozne stârneau adesea zâmbete“. Ceilalți călugări îi spusese să fugă cu ei. Dar Heribald a refuzat: „Păi, să fugă cine o vrea! Eu n-o să fug niciodată, pentru că gospodarul încă nu mi-a dat pielea de ghetă pentru acest an.“

Dușmanii înarmați cu tolbe cu săgeți au dat buzna în mănăstirea nefortificată. Era ceva de groază să-i vezi mânuindu-și sulițele amenințătoare și săgețile ascuțite, a mărturisit mai târziu Heribald. În ciuda dezmățului lor înfricoșător, lui nu i s-a clintit nici un fir de păr. Ungurii aveau cu ei un tâlmaci, un preot adus cu forța. Acesta le traducea ce spunea Heribald. Și când și-au dat seama că au de-a face cu un nebun, l-au lăsat în pace. I s-a permis chiar să ia parte la o petrecere în curtea mănăstirii. După cum a povestit el mai târziu, maghiarii au mântuit bucățile de carne semicrudă fără să se servească de vreun cuțit, ci trăgând pur și simplu cu dinții de ele. Nici vinul mănăstirii n-a avut o soartă mai bună. Și, ca să se distreze, maghiarii aruncau unii într-alții cu oase roase. Apoi, cică, i-au pus pe cei doi călugări prizonieri să le cânte.

Spre marea supărare a lui Heribald, ei s-au pretat însă la grosolanii nu numai în curtea mănăstirii și pe terenul neacoperit, ci și în biserică și pe podeaua ei sfântă. Doi dintre tinerii mai zurbagii s-au cățarat în clopotniță, crezând despre cocoșul din vârf că este de aur. Unul a încercat să smulgă girueta cu lancea, și-a pierdut echilibrul și, prăbușindu-se, a murit. Celălalt a vrut să-și facă nevoile din crenelul cel mai înalt, cel de la răsărit, a căzut pe spate în hău și s-a zdrobit de pământ. După cum a povestit mai târziu Heribald, camarazii lor le-au ars cadavrele între stâlpii porții. Două butoaie pline cu vin până sus au fost cruțate la rugămințile lui Heribald. Probabil că în carele cu prăzi aveau și-așa destule provizii.

„Dumnezeu să-i ocrotească pe cei slabi de minte aflați printre săbii și lănci dușmane“, spune cronicarul. Apoi, confrății ordinului călugăresc au revenit la vatra lor. Întrebându-l pe Heribald, martorul ocular, cum s-a descurcat cu așa de numeroșii oaspeți ai lui Gallus

cel Sfânt, ei au primit următorul răspuns surprinzător: „Ei, nemaipomenit! Nu-mi aduc aminte să fi văzut vreodată oameni mai veseli în mânăstirea noastră, căci ei ne-au dăruit din belșug mâncare și băutură.“

În timp ce în Elveția, ca urmare a numeroaselor neclarități și confuzii în legătură cu povestirile despre martiriul Sfintei Wiborada, tradiția orală mai vorbește și astăzi aproape fără excepție despre vremea de groază a „incursiunilor săvârșite de huni“, care au pus brusc capăt perioadei de maximă înflorire a abăției Sankt Gallen, în Ungaria istoria consemnată în secolul al XI-lea despre călugărul Heribald trece în ochii unor scriitori și savanți drept o dovadă peremptorie pentru continuitatea „caracterului național maghiar“. În seria de 24 de volume inițiată de principele moștenitor Rudolf, *Monarhia austro-ungară în texte și imagini*, al cărei ultim volum a apărut în 1902, istoricul Karl Szabó, de exemplu, s-a referit expres la „descrierea veridică a unui călăreț ungar“ făcută atunci la Sankt Gallen: „În aceste interesante relatări [...] despre tinerii maghiari plini de naturalețe, nestăpâniți, iuți la supărare, dar și iuți la împăcare, veseli, vioiși, necorupți, este imposibil să nu recunoști trăsăturile și astăzi frapante ale caracterului național maghiar.“² Câteva decenii mai târziu, Bálint Hóman, istoricul oficios și ministru al culturii un mare număr de ani în perioada interbelică, în a sa *Istorie a Ungariei* elaborată în cinci volume împreună cu Gyula Szekfű, l-a prezentat și el pe călugărul Heribald ca martor principal pentru tradiția ungarilor veseli, amatori de chef și de cântec, sinceri și joviali. În aceste povești, spune el, îi recunoaștem pe strămoșii țaranului maghiar...

Istoricii unguri moderni se referă, firește, la descrierea — cea mai detaliată de până atunci — a strictei discipline a luptătorilor călări. Povestirile călugărului Heribald lasă în orice caz să se conchidă asupra existenței unei trupe foarte bine instruite, care în câteva minute putea să se așeze în ordine de bătaie, se retrăgea la popas sau, pentru noapte, într-un dispozitiv de care păzit cu grijă, iar la plecare în marș se apăra printr-o avangardă și o ariergardă. Unitățile trupe se înțelegeau între ele prin curieri, precum și prin semnale cu ajutorul goarnei și al focului. În caz de pericol, săreau, la comandă, cu toții în șa și executau fulgerător toate ordinele. Numai datorită acestei discipline excelente au fost posibile isprăvile, în fond fantastice, ale remarcabililor călăreți, care, departe, la peste o mie de kilometri de patria lor, întreprindeau incursiuni în toate direcțiile.

Secretul tehnic al teribilei puteri de străpungeră de care dădeau dovadă arcașii unguri călare era pur și simplu scărița de șa. Cu ajutorul ei, puteau să se proptească în șa fără efort, ceea ce explica mobilitatea fulgerătoare a detașamentelor lor formate din câte o sută de oameni și precizia adesea superioară a armelor lor. Faimoasa lor mobilitate în luptă și, înainte de toate, tactica fugii simulate semăneau derută în rândurile greoaiele armate dușmane. Urletele îngrozitoare cu care intrau în luptă călăreții sălbatici, cu capetele aproape rase, făceau să le înghețe sângele în vine celor atacați. Pentru ei, nu era apoi o problemă să-i doboare cu săgeata și iataganul pe cavalerii care, repede dezorientați, fugeau care încotro.

Precum în cazul episcopului de la Sankt Gallen, istoricii și scriitorii maghiari — și, mai ales, cărțile de școală — nu zăbovesc mult asupra atrocităților pe care le săvârșeau temerarii nomazi călare în incursiunile lor de pradă. Cronicarii unguri au dat acelor raiduri denumirea elegantă de „călătorii făcute din spirit de aventură“. Unor întregi generații de tineri maghiari li s-a inculcat sentimentul unei imense mândrii pentru succesele războinice ungurești. Ei au învățat cu toții că în mănăstirile germane și italiene, franceze și spaniole, oamenii se rugau: *De sagittis Hungarorum libera nos, Domine!* (Ferește-ne, Doamne, de săgețile ungarilor!).

Evaluarea pe care o face istoriografia occidentală episodului de la Sankt Gallen și înfricoșătoarelor pustiiri provocate de războinicii maghiari este diametral opusă celei pe care o face istoriografia ungară aceluiași fapte. Această diferență furnizează un mic, dar extrem de interesant exemplu de cum se ajunge la formarea de stereotipuri, care cu timpul prind consistența unei caracterologii naționale. Există mai multe motive pentru care imaginea dușmanului în Occident și imaginea de sine a ungarilor sunt însușite mereu de alte generații și se transmit mai ales cultural ca niște caracterizări inconștiente, dar adesea se păstrează și se mențin până în zilele noastre și ceva prejudecăți întreținute conștient. Mituri despre origine preluate necritic și bătându-se dur cap în cap sunt componente importante ale unei xenofobii încărcate emoțional și ale unor conflicte etnice care se declanșează așa de rapid și adesea așa de funest. Tocmai în cazul Ungariei, stereotipurile referitoare la „celelalte“ grupuri naționale, dar și la propriul ei grup național au marcat dintotdeauna deosebit de puternic raportul cu națiunile vecine, ca și cu minoritățile etnice din fosta Ungarie Mare³.

După cum vom vedea mai departe, în Europa Centrală este greu să se mai tragă o linie de demarcație între istoriografie, stereotipuri istorice și mituri naționale. Obârșia imaginilor plastice se găsește uneori departe în trecut, în Evul Mediu timpuriu. Marele istoric francez Fernand Braudel a avertizat împotriva judecăților globale: „Până la Renaștere, toate statele s-au afirmat ca bestii lacome de pradă. [...] Niciodată nu a prezentat harta Europei atât de multe și atât de extinse pete albe ca înainte de anul 1000.”⁴⁴ Într-o lucrare mai târzie, Georges Duby ajunge la o concluzie asemănătoare. El opinează că în Europa Evului Mediu urmele pot fi considerate în cel mai bun caz ca „bază a unor presupuneri vagi”. „Astfel, imaginea Europei anului 1000 rămâne mai mult sau mai puțin la discreția fanteziei noastre.”⁴⁵ Acest lucru este valabil cu atât mai mult pentru spațiul carpatic.

Descălecat, sau cucerire? Despre problema identității ungare

Istoricii n-au încetat niciodată să se refere la unitatea naturală a spațiului dunărean pe care Carpații îl înconjoară ca un zid protector. În timp ce jumătatea vestică — numită de unguri Dunántúl, țara de dincolo de Dunăre — a format sub romani timp de patru secole, împreună cu Austria Inferioară estică (Noricum și Pannonia), o unitate administrativă, marea câmpie, Alföld, situată între malul stâng al Dunării și regiunea submontană a Transilvaniei, a fost adevărata placă turnantă a epocii migrației popoarelor. Sciții, sarmații, hunii (sub Attila), goții și longobarzii, gepizii și, în sfârșit, pentru 200 de ani, avarii au încercat să se așeze aici în mod statornic. Spre sfârșitul secolului al IX-lea, Pannonia, ca provincie de graniță, aparținea Imperiului Franc de Răsărit. Moravia Mare, sub principele Svatopluk, controla ținutul de la nord de Dunăre, în timp ce marea câmpie de la răsărit de Dunăre și Transilvania aparțineau sferei de influență a principilor bulgari. Între Moravia Mare și francii de răsărit au avut loc lupte înverșunate în încercările lor de creare a unui imperiu. Locuitorii erau majoritar țărani slavi, inclusiv triburi de avari parțial slavizați. Existența unei populații vorbitoare de diferite idiomuri slave este considerată un fapt cert.

În schimb, disputa privind apartenența etnică a locuitorilor Transilvaniei este până astăzi un măr al discordiei între istoricii unguri și cei români. Cercetătorii unguri ai preistoriei și ai istoriei timpurii contestă vehement tezele românești susținute nu mai puțin energetic, conform căreia în văile dintre munți și în păduri a supraviețuit o populație dacică romanizată. Sigur este, în orice caz, faptul că toate teritoriile din bazinul dunărean erau slab populate și că munții Carpați erau practic nelocuți atunci când, la sfârșitul secolului al IX-lea, niște păstori călări ai unei uniuni tribale ungare, venind din stepele Rusiei meridionale de azi, au apărut la porțile Carpaților. În ceea ce unii istorici germani și austrieci descriu ca asalt unguresc sau invazie maghiară, ungarilor înșiși văd un descălecat (*honfoglalás*). Ceea ce la început părea a nu fi decât ceva în genul unui vâlmășag al migrației popoarelor a

dobândit curând o dimensiune istorică nouă, cu urmări decisive și pentru germanii și slavii din bazinul Dunării.

Intrușii reprezentau pentru victimele și adversarii lor „sperietoarea mongolă a unui popor nomad asiatic“. Deja la 863, analele alemane semnaleză că „un popor al hunilor“ a năvălit asupra creștinătății, ocazie cu care se vede că cronicarul — ca și, mai târziu, propria tradiție națională — pune semnul egalității între unguri și huni. Pe lângă sciți, toate relele imputate hunilor le-au fost puse în cărcă și unguirilor. Călători bizantini și arabi vorbesc despre ei ca despre un „popor turanic“: o teză care, de altminteri, încă în secolul al XIX-lea și-a găsit ecou în vestitele note de călătorie ale orientalistului Ármin Vámbéry.

Astăzi, istoricii, antropologii și etnologii unguri și străini demni de luat în serios sunt unanimi în a respinge această teză, ca falsă. În lipsă de izvoare scrise și arheologice, limba rămâne singura dovadă științific credibilă pentru originea unguirilor. Limba lor, unică în felul ei în Europa, se trage din familia limbilor fino-ugrice. Strămoșii unguirilor făceau parte din grupul ugric, iar oamenii de știință continuă și în ziua de azi să discute dacă protoungurii au trăit pe versantul vestic sau estic al munților Ural (Europa contra Asia!). Rudele cele mai apropiate lingvistic ale unguirilor sunt ostiacii și vogulii, astăzi în număr de cel mult 30 000 de oameni, rămași până în epoca modernă la stadiul de vânători și pescari.

În primul mileniu înainte de era noastră, ungurii s-au despărțit de grupul de popoare ugrice și, împreună cu alte neamuri, au pornit spre sud-vest. Mai târziu, sub influența triburilor turanice și iraniene, au preluat modul de viață al păstorilor nomazi. În cadrul unor imperii ale nomazilor repede apărute și la fel de repede dispărute, poporul, care trăia inițial din pescuit și vânătoare, a adoptat agricultura și creșterea vitelor. Nu se cunoaște când au început migrațiile lor mai târzii, cât au durat ele, ce căi au apucat și cu ce populații au întreținut legături mai strânse. Singurele izvoare despre istoria timpurie a vechilor unguri și chiar despre descălecatul lor sunt niște mituri și legende, apărute abia două până la trei sute de ani mai târziu.

Cei mai mulți cercetători în domeniul istoriei atribuie bogatului tezaur de legende al unguirilor un sâmbure de adevăr istoric sau văd în relatările mitice cel puțin o sursă auxiliară pentru descifrarea evenimentelor reale. În plus, acestea, împreună cu cânturile eroice și legende, au servit mai târziu la o nouă legitimare, la confirmarea „dreptului

istoric“: nu asupra unei Pannonii ocupate, ci asupra cuvenitei recucerii a vechii patrii.

Astfel, o legendă transmisă numai oral spune că frații Hunor și Magor, fiii regilor sciți Gog și Magog, au urmărit la vânătoare un minunat cerb alb și au atins astfel ținutul de la nord de Marea Azov. Legenda spune mai departe că, după ce au pierdut din ochi animalul miraculos, ei au dat la următoarea expediție de minunatele fiice ale lui Dula, regele alanilor; că le-au răpit și s-au însurat cu ele; că din aceste căsătorii au rezultat strămoșii hunilor și ai ungarilor, anume „vestitul rege atotputernic Attila și mai târziu principele Álmos din care s-au tras regii și principii Ungariei“.

Cercetarea folclorului și filologia modernă recunosc popularei legende, în orice caz, un sâmbure istoric: o legătură strânsă cu un popor bulgaro-turanic și cu alanii. În timp ce denumirea de *magyar* „maghiar“ pe care și-o dau ungurii datează din epoca ugrică, numele de *hungarus*, *hongrois* „ungur“, își are originea în organizația tribală turanică a onogurilor căreia maghiarii i-au aparținut multă vreme. *Onogur* înseamnă „zece săgeți“, adică triburi. Este însă, de asemenea, posibil ca denumirea devenită din timpuriul secol al IX-lea uzuală în Occident să amintească de unirea celor șapte triburi inițiale, slab legate între ele, ale vechilor unguri cu cele trei triburi kazare sperjure, cu kabarii. Cert este în orice caz faptul că ungurii au aparținut vreme mai îndelungată imperiului kazar turanic dintre Volga mijlocie și cursul inferior al Dunării. Vechii unguri însă nu au fost niciodată un „popor mongol“, așa cum deseori s-a afirmat. Începând din 830, maghiarii au conviețuit în Etelköz, în „țara dintre ape“, pe un vast teritoriu între Don, Dunăre și Marea Neagră, cu diferite popoare turanice nomade, cu alani și cu slavi. În izvoarele bizantine și orientale, li se dă de cele mai multe ori denumirea de „turci“. Circa 200 de cuvinte de origine bulgaro-turcă ne dau și în ziua de azi posibilitatea să identificăm în devenirea uniunii tribale a vechilor unguri componente turcești foarte semnificative.

În mod uimitor, limba ugrică, deci ungară, a putut, în ciuda amestecului de popoare din ținutul de conviețuire, să iasă învingătoare, iar numele de „maghiar“ s-a impus în întreaga comunitate. Acest lucru este cu atât mai uluitor cu cât, potrivit relatării împăratului bizantin Constantin VII, acestui prim și aproape singur izvor demn de încredere, numai două dintre cele șapte triburi ale vechilor unguri purtau nume ugrice (*Megyér* și *Nyék*), în timp ce numele celorlalte cinci erau majoritar turanice. Într-adevăr, împăratul relatează și faptul

că triburile kabare venite mai târziu erau bilingve încă de la jumătatea secolului al X-lea.

Tocmai având în vedere efectele atât de explozive istoric și politic pe care le are și în zilele noastre modul național-romantic de formare a legendelor în istoriografia și literatura ungară este important să arătăm că, înaintea și în vremea descălecatului, uniunea tribală ungară numai omogenă n-a fost, ba mai curând a fost un adevărat „amestec de popoare“. În lucrările complet salubre de mărginire națională ale cercetătorului germano-maghiar al istoriei timpurii Thomas von Bogyay se spune, în legătură cu originea și devenirea poporului ungar, că materialul antropologic și arheologic pledează pentru teza apariției individului etnic maghiar în creuzetul stepei din sudul Rusiei.

Istoricul maghiar Jenő Szűcs a subliniat și el în mai multe lucrări fundamentale că grupurile etnice fino-ugrice și diferite triburi turanice au ieșit, sub conducerea unui demnitar kazar, probabil încă din secolul al VIII-lea, din componența imperiului kazar și că elementul fundamental al procesului de cristalizare a dominației ungare a fost, înainte de secolul al IX-lea, ascendența eterogenă etnic și structurată social. El a semnalat și faptul — demonstrat de „masa de materiale recent descoperite“ — că simbioza dintre ungurii păgâni și populația slavo-creștină s-a realizat încă în cursul secolului al X-lea. Societatea maghiară descălecată nu a fost deci — spune el — câtuși de puțin o pătură omogenă de războinici nomazi. Tradiția maghiară mai târzie a trecut însă sub tăcere atât relațiile strânse cu kazarii, a căror pătură conducătoare s-a convertit în secolul al VIII-lea la iudaism, cât și motivele reale ale migrației, care a condus triburile împreună cu aliații lor de origine kazară sau turanică până la poalele Carpaților.¹

Potrivit relatării pe care am citat-o din împăratul Constantin VII, căpeteniile triburilor, „conform datinii și legii kazare“, l-au ridicat pe scut pe Árpád, fiul bătrânului Álmos, ca pe conducătorul celui mai puternic trib și, după obiceiul nomazilor călări, învoiala și-au pecetluit-o cu un „legământ de sânge“. Tradiția de mai târziu a făcut în orice caz ca Álmos și Árpád să apară deja ca primii conducători aleși de către divinitate. „Legenda nu este una dintre forme, ci singura formă în care în general putem să gândim, să imaginăm, să reținem istoria. Orice istorie este legendă, mit și ca atare este produsul potențelor noastre intelectuale: al facultății noastre de a concepe, al puterii noastre de a crea, al sentimentului nostru în legătură cu lumea“, a scris Egon Friedell în a sa *Istorie a culturii epocii moderne*.²

Cuprins

Introducere	7
1. „Niște barbari păgâni“ invadează Europa: mărturiile de la Sankt Gallen	13
2. Descălecat, sau cucerire? Despre problema identității ungare	19
3. De la năvălirea maghiarilor la regatul creștin al Árpádienilor	34
4. Lupta pentru continuitate și libertate	45
5. Năvălirea mongolă din 1241 și urmările ei	57
6. Ascensiunea Ungariei la rangul de mare putere sub regi străini	71
7. Epoca eroică a Huniazilor pe fundalul pericolului turcesc	84
8. Lungul drum spre catastrofa de la Mohács	95
9. Bilanțul catastrofal al stăpânirii turcești	104
10. Transilvania ca reazem al statalității ungare	116
11. Gabriel Bethlen — vasal, patriot și european	124
12. Zrínyi, sau Zrinski? Erou a două națiuni	137
13. Thököly, conducătorul kuruților: aventurier, sau trădător?	148
14. Lupta pentru libertate a lui Francisc II Rákóczi	156
15. Mit și istoriografie: un idol în succesiunea epocilor	167
16. Ungaria în umbra monarhiei habsburgice	172
17. Lupta împotriva „regelui cu pălărie“	189
18. Abatele Martinovics și conspirația iacobinilor: un agent secret ca martir revoluționar	195
19. Conte István Széchenyi și „era reformei“: înălțarea și căderea „celui mai mare dintre unguri“	203
20. Lajos Kossuth și Sándor Petőfi: simboluri ale revoluției de la 1848	218

21. Victoriei, înfrângeri și prăbușire: lupta pentru libertate — luptă pierdută în 1849	234
22. Eroul Kossuth contra lui „Juda“ Görgey: „binele“ și „răul“ în mitologia victimei	253
23. Cine a fost căpitanul Gusev? „Luptători“ ruși „pentru libertate“ între Minsk și Budapesta	271
24. Elisabeta, Andrásy și Bismarck: drumul spre împăcarea Austriei și Ungariei	277
25. Victorie în înfrângere: pactul dualist și urmările lui pentru dubla monarhie	292
26. Orbire nemărginită: conștiința ungară misionară și naționalitățile	310
27. „Vârsta de aur“ a mileniului: modernizarea și părțile ei întunecate	321
28. „Evreu ungar, sau ungar evreu?“ Simbioza unicat dintre nobili și evrei	340
29. „Se va germaniza, sau se va maghiariza Ungaria?“ Rolul deosebit al germanilor	358
30. De la războiul mondial la „dictatura disperării“: contele roșu și agentul lui Lenin	367
31. Amiralul de pe calul bălan: Trianon — certificatul de deces al imperiului lui Ștefan	384
32. Aventurieri, falsificatori de bani, pretendenți la tron: Ungaria ca factor de neliniște în bazinul dunărean	400
33. În cadență cu Hitler: triumf și declin. De la exterminarea evreilor la domnia plebei	417
34. Victorie în înfrângere: din 1945 până în 1990	437
35. „Toți sunt unguri...“: genii și artiști	476
Cuvânt de mulțumire	515
Repere ale istoriei maghiare	516
Note	534
Bibliografie selectivă	562